

RÉDEI MÁRIA: DEMOGRÁFIAI ISMERETEK

(*Kiadó megnevezése nélkül, Budapest, 2006, 243 o.*)

DUSEK TAMÁS

Rédei Mária nemrég megjelent könyve a demográfiai ismeretek átfogó, de a területi szempontokat előtérbe helyező tárgyalására vállalkozik. A logikusan felépített, számos térképet, ábrát és táblázatot tartalmazó mű a demográfia tárgyának ismertetésével kezdődik, a tudományrendszeri, fogalmi ismereteken túl nagy hangsúlyt fektetve az oktatás kérdéseire. Ezt a részt az adatok forrásainak bemutatása követi. A népesség életkor, nemek, családi állapot, lakásviszonyok, kulturális helyzet, vallás, nyelv, nemzetiség, állampolgárság, gazdasági aktivitás szerinti megoszlásának tárgyalásakor külön hangsúlyt kapnak az egyes szempontok területi vetületei is. A népesedési folyamat jellemzői című fejezet az egész világ, azon belül a fejlett országok, majd Magyarország szintjén tárgyalja a legfontosabb demográfiai tendenciákat. A népesedés eseményei fejezet olyan demográfiai folyamatokat részletez, amelyek térbeli hatása jelentős, vagyis a születést, halálozást és vándorlást. Ezt követően a 2001 és 2021 közötti várható hazai területi népességfejlődés kerül áttekintésre. Külön fejezet foglalkozik Budapest népesedési helyzetével, majd az utolsó két fejezet a népesség-előreszámítás módszertani lépéseit és a népesedéspolitikát tekinti át. A könyvet Függelék zárja, amelyben statisztikai, demográfiai alapfogalmak kerülnek ismertetésre.

A könyvből a továbbiakban néhány érdekesebb, vagy vitatható részt emelek ki. A demográfiai adatok területi és időbeli részletezettsége kapcsán azt olvashatjuk: „A területi beosztás szerint az adatok közlése egyfelől változó információvesztéséget, másfelől a regionális eltérések átlagolását jelenti. A területi egységek részekre bontásával egy adott térségen belül az egységenként előforduló események mennyisége esetlegessé válik, ezzel megbízhatóságuk csökken. A területi részletezettséghez hasonlóan az időtáv kiterjesztésével és növekvő számú területi egységgel romlik a megbízhatóság is. Mivel a felhasználók a demográfiai adatokra hosszú és nagytávlatban is igényt tartanak, ezt a kérdést a demográfusok azzal védik ki, hogy a mától távolodva kisebb részletezettséget adnak meg.” (21. o.) Vagyis az időtáv és a területi részletezettség növekedésével a demográfiai előrejelzések megbízhatósága csökken. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a teljeskörű megfigyelésen alapuló, leíró jellegű ex post statisztikai adatok automatikusan kevésbé megbízhatóak mondjuk településszinten, mint megyei szinten. Az egyes mutatók kiszámíthatóságának alsó népeség-határa ugyanakkor nyilvánvalóan más kérdés. A népesség kormegoszlása kiszámítható településszinten is, de például a halandóság halálokok szerinti vizsgálatának vagy a születési kohorszok reprodukciós együtthatói számításának településszinten és még kistérségi szinten sincs létjogosultsága. Az aggregációs információvesztés kérdésére számos demográfiai mutató kapcsán tehát nem úgy jelentkezik, hogy a kisebb

területegységek összevonásával csökken az információmennyiség, hanem kisebb területegységeken nem/bizonytalanul értelmezhető jelenségek nagyobb területegységeken már értelmezhetővé/megbízhatóvá válnak, így az elérhető információk köre nem csökken a területegységek összevonásával, hanem bővülhet.

Az 56–57. oldalon ismertetésre kerül a gazdasági függőség fogalma, vagyis a nem foglalkoztatottak és a foglalkoztatottak aránya. Ez a mutató Magyarországon az 1980-as évi 0,96-ról 2002-re 1,64 növekedett, vagyis 100 foglalkoztatottra 2002-ben 164 nem foglalkoztatott jut, szemben a 22 évvel korábbi 96-al. Fontosnak tartanám megemlíteni, hogy ez a nagymértékű változás részben a statisztikai nyilvántartásokban bekövetkezett változásokból fakad, és részben olyan reálfolyamatokból, mint az iskolásévek (ami alatt ugyanakkor részmunkákat vállalhatnak a diákok) meghosszabbodása és a munkanélküliség megjelenése. Az ilyen háttérinformációk, mozgatórugók feltárása nélkül a mutatók közlése téves következtetések levonásához vezethet.

A népesedési folyamatok globális elemzésekor kiderül, hogy a legmagasabb termékenységű térség a Szaharától délre elhelyezkedő régió (5,3 gyermek/nő) (59. o.). Ugyanakkor később (a 63. és 64. oldalon) kétszer is azt olvashatjuk, hogy India (Hindusztáni-Alföld) és Kína (Kínai-Alföld) a legmagasabb termékenységű régiók közé tartozik, miközben Kínában az átlagos gyermekszám 1,80, ami Norvégiánál is kisebb (a világátlag 2,82 1995 és 2000 között, mint az a 4. táblázatban látható). Magyarország az európai országok középső harmadának alján szerepel a termékenység sorrendje szerint. 13 európai országban kisebb a gyerekszám hazánknál, például Spanyolországot, Olaszországot vagy Ukrajnát alacsonyabb termékenység jellemzi. A nyugat-európai országokba történő afrikai és ázsiai, kisebb részben kelet-európai eredetű bevándorlás révén ugyanakkor ezen országok népessége többnyire nem csökkenő.

Hazánkban az elmúlt másfél évtizedben növekedett a nők átlagos életkora, amikor első gyermekük megszületik, ez a jelenség Nyugat-Európában már korábban elkezdődött. A halandósági mutatók a kilencvenes évek elején romlottak, a várható élettartam csökkent, a kilencvenes évek közepétől azonban javulás figyelhető meg e téren. A 27. ábra (amelyre a szövegben nincs hivatkozás) a munkaképes korú népesség alakulását, valamint a munkaerő kínálatának és keresletének a változását mutatja az Európai Unióban 2024-ig. A munkaerő keresletére és kínálatára vonatkozó előrejelzést megtévesztőnek tartom, az ábra azt sugallja, hogy a kereslet fokozatos növekedése és a kínálat fokozatos csökkenése mellett munkaerőhiány alakul ki valamikor 2016 körül. Rejtély, hogy a munkaerő keresletének és a foglalkoztatásnak milyen titokzatos erő hatására kellene növekednie egyenesen. A történeti demográfiai folyamatok részben kisebb bizonytalanságok figyelhetők meg az időpontokkal és adatokkal kapcsolatban. Ezt a rövid, kevesebb, mint két oldalnyi részt (74–75 oldal) talán célszerű lett volna elhagyni, mivel amúgy sem kötődik a könyv főtémájához.

A migráció értelmezésével hosszan foglalkozik a szerző. Több fogalom ismertetése után arra a következtetésre jut, hogy nem a távolság, hanem a mindenkori közigazgatási vagy államhatár keresztezése jelenti a definíció alapját. „Nem is említve azt a helyzetet, amikor az államhatár „lépi át” az embereket, miközben ők egyetlen

lépést sem tesznek.” (114. o.) A határváltoztatás véleményem szerint nem tekinthető migrációnak, annak ellenére, hogy az érintettek élete gyökeresen megváltozhat az új jogi helyzetben. Nem tartom szerencsésnek a migráció tudományos fogalmát kizárólag adminisztratív aktusokhoz, a közigazgatási és államhatárokhoz kötni, hiszen a közigazgatási határnak sokszor nincs jelentősége, azok meghúzása önkényes vagy történelmi esetlegességeken alapuló lehet.

A mobilitás fogalmánál is többféle értelmezéssel találkozunk. A szociológiai értelmezés eltérő a társadalomföldrajzitól, hiszen a szociológiában a társadalmi helyzet megváltozását, a „társadalmi térben” történő elmozdulást értenek alatta, ami nem feltétlenül jár együtt földrajzi térbeli elmozdulással, lakóhelyváltózással.

A statisztikai alapfogalmak függelékbeli ismertetése a KSH honlapja (www.ksh.hu) nyomán történik. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy az egyes felmérések a tárgyalt fogalmak egy részét eltérő módon operacionalizálják. Például mást jelent a „munkanélküli” a népszámlálások és mikrocenzusok, az Állami Foglalkoztatási Szolgálat nyilvántartásai, a KSH rendszeres munkaerőfelmérése vagy a háztartásstatisztikai felmérések során. Erre történik is utalás a 167. oldalon, a 110-ik lábjegyzetben.

A könyv vitatható vagy legalábbis többféle értelmezést is megengedő részei lényegében az említett esetekre korlátozódnak. A számos témakört alaposan tárgyaló, a felsőoktatásban is kitűnően használható kötet a demográfusokon és a regionális kutatókon kívül joggal tarthat számot az olvasók szélesebb körének érdeklődésére is.

KÖNYVJELZŐ

Tér és Társadalom 20. évf. 2006/3. 109-158. p.